

CZU: 81'373.46:574

METASEMIA IMPLICATIVĂ – SURSĂ INDISPENSABILĂ DE TERMENI ECOLOGICI*Dorina MACOVEI**Universitatea de Stat din Moldova*

Metasemia implicativă reprezintă o mutație semantică fiind și un aspect fundamental al terminologiei. Scopul nostru este de a examina acest fenomen și funcționalitatea lui în terminologia ecologică, furnizând clasificări ale termenilor ecologici care au la baza lor metasemia implicativă.

Cuvinte-cheie: *metasemie, terminologie, limbaj specializat, taxonomie, metonimie.*

IMPLICATIVE METASEMY – AN INDISPENSABLE SOURCE OF ECOLOGICAL TERMS

Implicative metasemy represents a semantic mutation and is a fundamental aspect of terminology. The goal of this paper is to examine the extent to which this phenomenon affects the ecological terminology and to provide a clear taxonomy of ecological terms based on implicative metasemy.

Keywords: *metasemy, terminology, term, specialized language, taxonomy, metonymy.*

Introducere

Limba și modurile sale de întrebuințare sunt cruciale în fiecare domeniu științific. Există o legătură inevitabilă între domeniul ecologic și limbajul terminologic care îl caracterizează, astfel încât orice schimbare nouă, orice apariție a unui concept nou impune crearea unui lexem ce ar reflecta această realitate. În consecință, pentru a face față noilor tendințe, terminologia ecologică românească apelează la lexicul limbii comune prin terminologizarea unităților lexicale deja existente. Astfel, în cadrul lexicului comun se produc schimburi permanente între cuvintele de uz general și termenii care fac parte din domeniile specializate. Aceste două fenomene sunt reciproce și necontenite, ceea ce condiționează păstrarea echilibrului în limbă. Astfel, lexemele cu sensuri multiple din vocabularul general devin termeni ecologici ca rezultat al delimitării și precizării „sensului său prin selectarea unui sens între mai multe posibile” [1, p.223].

Modele de metasemie implicativă în metalimbajul ecologic

Pe lângă termenii formați cu ajutorul metaforei, extensiunea sensului inițial se realizează deseori și prin *metonimie*, care reprezintă, în viziunea lingvistei Ludmila Kudreavtseva, un tip de derivare sintagmatică [2, p.133]. În cercetările lingvistice contemporane, *metonimia* se interpretează nu doar ca transfer semantic, dar și ca o strategie cognitivă. Numeroase analize asupra fenomenului găsim la cercetătorii Vasile Bahnaru, Arsene Darmsteter, Leonard Bloomfield, Mariana Pitar, Elena Paduceva, Ekaterina Rahilina, William Croft, Rene Dirven, Kurt Feyaerts, Yves Piersman, unde se încearcă elaborarea diferitor interpretări și taxonomii ale *metonimiei conceptuale*. În literatura de specialitate, *metonimia* este definită drept „dependență de incluziune a sememelor” [3, p.204], iar această dependență se reduce la relațiile hiperonimice și hiponimice. Unii lingviști consideră corectă definirea *metonimiei* prin intermediul dependenței de incluziune sau implicațiune, fiind privită ca un „analog cognitiv al relațiilor reale (interacțiune, dependență) dintre entitățile din lumea obiectivă” de tipul: material – produs din acest material, cauză – efect, parte – tot, proces – rezultat, proprietate – obiect ș.a. Raportul de implicațiune, în viziunea acestor autori, obține un conținut mai amplu, incluzând, totodată, și unele tipuri de relații suplimentare, cum ar fi contiguitatea contextuală, spațial-temporală, care nu sunt acoperite de noțiunea „metonimie” [4, p.422]. În acest caz, lingvistul Vasile Bahnaru propune ca „metasemia bazată pe asociații de contiguitate să fie denumită *metasemie implicativă*, întrucât termenul dat este monosemantic și exprimă esența acestei varietăți de metasemie” [4, p.422]. În același timp, lexicologul recomandă ca termenul *metonimie* să fie rezervat doar stilisticii literare, iar pentru stilistica lingvistică și pentru semasiologie (în cazul, nostru – terminologia ecologică) să acceptăm termenul de *metasemie implicativă*, care este, într-un fel, corespondentul lingvistic al *metonimiei conceptuale*. Mai mult, mutația de sens pe baza relațiilor de contiguitate se produce din lipsa unei unități lexicale necesare pentru a denumi un nou segment din realitate, în timp ce *metonimia* reprezintă o figură de stil și a apărut pentru a impresiona cititorul, pentru a-i produce satisfacție estetică.

În continuare, vom enumera modele de *metasemie implicativă* prezente în terminologia ecologică românească, care cel mai frecvent contribuie la apariția sememelor noi în cadrul semantemelor, unde vom lua în considerare clasificări ale lingviștilor Vasile Bahnaru, Mariana Pitar, Ludmila Kudreavtseva și Dmitrii Lotte.

Analizând termenii din vocabularul terminologic al ecologiei, am delimitat tipurile cele mai productive de modele bazate pe asociațiile de contiguitate [5, p.136-139]:

- **modelul „obiect – autorul / inventatorul obiectului”** (numele propriu este păstrat ca atare în structura termenului): *cercul Raunkaier*, *ciclul Brucker*, *ciclul Krebs*, *coeficientul lui Buffon*, *conceptul Mitschelich*, *echilibrul Hardy-Weinberg*, *ecuația Lotka-Voltera*, *efectul Alle*, *indicele Wigert-Evans*, *legea Bauer-Vernadski* etc. Așa cum se poate remarca în aceste exemple, numele obiectului, fenomenului, operațiunii ia numele inventatorului său. Se atestă și alte exemple productive, unde numele propriu poate deveni nume comun prin derivare, ca și în cazul următorilor termeni: *weismanism* – concepție teoretică, elaborată de biologul german A.Weismann, privind ereditatea și evoluția speciilor [6]; *voltinism*, *vernadskologie* – doctrină, învățătură despre biosferă, fondată de savantul rus V.I. Vernadski [6]; *rousseauism* – concepție a scriitorului și gânditorului iluminist francez J.J. Rousseau, care are la bază principiul revenirii la natură și aplicarea lui în viață [6]; *maltusianism* – doctrină sociologică, numită astfel după numele celebrului economist englez T.Malthus [6]; *darwinism* – teorie elaborată de Charles Darwin în lucrarea sa clasică „Originea speciilor prin selecția naturală sau păstrarea solurilor favorabile luptei pentru viață” [6]; *perechi malthusiene* – de la numele lui T.Malthus – cupluri care asigură, în mod conștient, propria reproducție, folosind mijloacele și tradițiile de planificare a familiei [6]; *epicurism* – de la numele filosofului grec Epicur – morala unei persoane care este înclinată spre plăceri [6]; *afrodisiac* – de la Afrodită, zeița dragostei din mitologia greacă – substanță exocrină din mediul ambiant cu acțiune excitantă stimulând apetitul sexual [6]; *lamarckism* – teoria transformismului, elaborată de J.B. Lamarck [6]; *mimetism batesian* – după H.W. Bates – fenomenul de asemănare mai mult sau mai puțin exactă, pe care o prezintă speciile de animale fără mijloace de apărare, cu speciile care dispun de acestea [6]; sau cazuri când numele propriu apare singur: *curie* – unitate de măsură de la numele fizicienilor francezi, laureați ai Premiului Nobel pentru chimie, unitate folosită pentru măsurarea radioactivității [6]; *darwin* – unitate de măsură [6].

- **modelul „regiune – produs / reprezentant al ei”**: *omul de Cromagnon* – după numele sitului Cromagnon din Franța. Forma cea mai veche a omului actual [6]; *omul de Neanderthal* – după numele râului Neander din Germania, specie de om primitiv care a trăit în paleolitic în Europa și în vestul Asiei cca 150 000 de ani [6] etc.;

- **modelul „acțiune – rezultatul acțiunii”**: *degradare* – 1. Proces de schimbare în rău, stricăre, deteriorare, ruinare. 2. Modificarea unui obiect sau pierderea de către un organism (populație, biocenoză, ecosistem), ca urmare a influenței unor factori negativi (genetici sau de mediu), a calităților structurale, motorii, morfologice, adaptive etc. 3. Pieirea prematură a organismului în funcție de cauzele care o provoacă [6]; *contraadaptare* – 1. Apariția la unele specii a unor caractere îndreptate împotriva altor specii. 2. Procesul de adaptare a speciilor insulare față de/la imigranți [6];

- **modelul „însușire/ proces – valoare**: *mineralizarea apei* – 1. Proces de saturare a apei cu substanțe anorganice (minerale). 2. Suma totală de săruri anorganice care se conțin, de regulă, în apele dulci. Gradul de mineralizare a apei se exprimă prin mg/l [6]; *sensibilitate* – 1. Facultatea, capacitatea de a simți, de a reacționa la excitații, de a-și schimba, într-o anumită măsură, starea inițială sub acțiunea unui agent exterior. 2. (Sensibilitate la toxine) Gradul de receptivitate a organismelor față de acțiunea nocivă (vătămătoare) a noxelor existente în ecosistem [6]; *potențial biotic* – 1. Gradul de rezistență (condiționat ereditar) a speciei față de factorii nefavorabili ai mediului înconjurător. 2. Capacitatea unei specii (populații), genetic și fiziologic determinată, de a se dezvolta, reproduce și a supraviețui în condiții nelimitate (ideale) ale mediului [6]; *umiditate* – 1. Însușirea, starea a ceea ce este umed; umezeală; lichidul aflat într-un material umezit. 2. (Umiditate atmosferică) Gradul de umiditate, cantitatea de apă sub formă de vapori în atmosferă la un moment dat [6]; duritatea apei – caracteristică pentru suma cationilor metalici (calciu și magneziu) dintr-o apă potabilă. Un grad de duritate este egal cu 10 mg de materie. Maximul de duritate pentru apa potabilă nu trebuie să depășească 20 grade [6];

- **modelul „obiect – unitate de măsură”**: *biomasă* – 1. Totalitatea substanței organice acumulată de organisme în procesul creșterii, 2. Masa de materie organică, de origine biologică, produsă de organismele vii de pe o anumită suprafață (în m², m³, km², ha², exprimată în g, kg, t, de substanță uscată la 70°C sau de substanță vie) [6];

- **modelul „obiect, fenomen – aparat, dispozitiv”**: *acumulator* – 1. Denumire generică pentru unele concentrații anorganice existente în învelișul viu al Terrei, care funcționează ca înmagazinatori de energie

solară (potențial), făcând astfel conexiunea energetică (potențială) între Pământ și Soare (mediul cosmic)
 2. Dispozitiv care permite înmagazinarea, sub forme diverse, a energiei, pentru a face față unor instantanee importante și pentru o scurtă durată [8]; *ciclon* – 1. Zonă din atmosferă cu presiunea mai joasă decât cea din sectoarele din vecinătate, caracterizată prin vânturi deosebit de puternice; 2. Echipament de epurare a atmosferei [6];

- **modelul „calitate, însușire – obiectul care o posedă”:** *separator* – 1. Care are calitatea de a separa; 2. Dispozitiv, aparat sau mașină care servește la curățarea unei substanțe de altele sau la separarea unuia sau mai multor componenți dintr-un amestec [7];

- **modelul „știință – manual, conținând elementele de bază ale științei date”:** exemplificăm cu termenul *ecologie*, care semnifică știință care se ocupă cu studiul relațiilor dintre organisme și ambianța lor, la nivel de individ, populație sau comunitate [7], dar și denumirea unui manual care conține principiile de bază ale acestei științe;

- **modelul „parte pentru tot”:** *lagună* – 1. Porțiune de mare/ ocean, aproape complet separată de restul spațiului prin cordoane litorale sau bariere de corali, de regulă, de formă sferică, de mică adâncime, cu un fitoplancton marin bogat, cu condiții ecologice deosebite de restul apei. 2. Lac artificial, folosit pentru epurarea apelor menajere [6].

Concluzii

În baza exemplurilor concluzionăm că modelele de metasemie implicativă din textele ecologice sunt extrem de sugestive în descrierea fenomenelor și conceptelor complexe din acest domeniu în plină dezvoltare. Materialul de limbă supus analizei permite să conchidem că derivatele semantice provenite în baza mutațiilor de sens pot deveni neologisme lexicale în procesul continuu de evoluție a limbii. Pe lângă numărul considerabil de termeni creați pe baza modelelor existente în limba română, este indiscutabil faptul că limbile străine reprezintă o sursă de unități terminologice având ca punct de pornire mutațiile semantice, acestea fiind preluate de limba română pe baza schemelor conceptuale comune altor limbi.

Referințe:

1. CHIȘ, D. *Formarea termenilor – un proces în continuă evoluție*. Timișoara, 2004. Disponibil: https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm2_2004/dchis.pdf.
2. КУДРЯВЦЕВА, Л.О. *Моделирование динамики словарного состава языка*. Киев: ИПЦ „Киевский университет”, 2004. 208 c.
3. PORUMB, T. Delimitarea polisemiei de omonimie la substantivele derivate metonimice. În: *Studia Universitatis*. Chișinău: CEP USM, 2007, vol.4, p.204-208.
4. BAHNARU, V. *Lexicologia practică a limbii române*. Chișinău: Institutul de Filologie al AȘM, 2013. 490 p.
5. MACOVEI, D. Metonimia conceptuală ca mijloc de formare a tezaurului terminologic al ecologiei. În: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor. Chișinău: Universitatea Academiei de Științe, 2016, p.136-139.
6. DEDIU, I. *Enciclopedie de ecologie*. Chișinău: Știința, 2010. 836 p.
7. Dicționar explicativ al limbii române. București: Academia Română, Univers Enciclopedic Gold, 2009. 1230 p.
8. Dicționar enciclopedic de mediu (coord. C.Pârvu). București: Regia Autonomă Monitorul Oficial, 2005 (două volume).

Date despre autor:

Dorina MACOVEI, doctor în filologie, lector universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: dorinajulea@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-5345-5725

Prezentat la 22.10.2019